

Jak to się pisze? Morfologiczna zasada pisowni polskiej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Schemat](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Jak to się pisze? Morfologiczna zasada pisowni polskiej

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czym zajmuje się morfologia i na czym polega zasada morfologiczna pisowni? Jaka jest relacja między morfologią a fonetyką?

Przyzwyczajenia fonetyczne bywają źródłem konfliktu między mową a pismem. Zasada morfologiczna pozwala na zachowanie konsekwencji w pisowni, w zgodzie z porządkiem rodziny wyrazowej.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, czym jest zasada morfologiczna.
- Wskażesz przykłady stosowania tej zasady w polszczyźnie.
- Omówisz zastosowania morfologicznej zasady pisowni polskiej.

Przeczytaj

Każda zasada pisowni ma na celu utrzymanie porządku w posługiwaniu się językiem w piśmie. Mogłoby się wydawać, że jest wprost przeciwnie, zwłaszcza gdy obowiązujące zasady pisowni wchodzą ze sobą w konflikt. Dzieje się tak np. wtedy, kiedy **zasada fonetyczna**, nakazująca pisać tak, jak mówi się i słyszy, nie zgadza się z **zasadą historyczną**, nakazującą rozróżnianie znaków *u* i *ó* mimo że dawna różnica w wymowie dwu głosek oznaczanych tymi znakami zanikła. Dla przykładu: chociaż wyrazy zapisane *mur* i *mór* wymawiasz identycznie: [mur], to ich różny zapis, wynikający w pierwszym przypadku z zasady fonetycznej, w drugim – z zasady historycznej, wskazuje na różne znaczenia.

Jednocześnie zasady pisowni mogą się przenikać lub uzupełniać. Tak jest w przypadku zasady historycznej i **morfologicznej**. Zapis: *mór* nie tylko odwołuje się do historii języka, lecz także służy uwydatnieniu struktury wyrazu i uzgodnieniu jej z **formami fleksyjnymi** i **wyrazami pochodnymi**. Porównaj formy:

mur: *muru*, *murem*, (o) *murze*, *murować*, *murarz*, *murarski*

mór: *moru*, *morem*, (o) *morze*, *morzyć*, *morowy*

W formach fleksyjnych pierwszego wyrazu i jemu pochodnych występuje wyłącznie *u*, w formach drugiego *ó* wymienia się z *o* (mówimy, że *o* alternuje z *ó*). Zapis: *ó* podkreśla tę wymianę (**alternację**). Zwróć uwagę na temat, czyli cząstkę wyrazu, która powtarza się w różnych formach: dla wyrazu *mur* ta cząstka to *mur-*, dla *mór* jest to *mor-*. Gdyby zastosować do drugiego wyrazu zasadę fonetyczną, pojawiłby się rozdźwięk między pisownią tego wyrazu a innymi formami opartymi na tym samym temacie (*mur*: *moru*, *morem* itd.)

Trudno czasem stwierdzić, z jaką zasadą mamy do czynienia, zwłaszcza gdy dochodzi do sprzężenia dwu lub więcej zasad, jak w powyższym przykładzie. Jednak **zasadę morfologiczną pisowni polskiej** można zdefiniować w ten sposób:

Zasada morfologiczna pisowni polskiej służy zachowaniu przejrzystości budowy morfologicznej wyrazu niezależnie od sposobu, w jaki ten wyraz wymawiamy.

Morfologia wyrazu to nic innego jak jego budowa. Wyraz zbudowany jest z części nazywanych **morfemami**, czyli najbardziej podstawowych pod względem znaczenia

elementów. Każdy morfem pełni określoną funkcję. Np. forma głębszego jest zbudowana z następujących morfemów:

Co to oznacza dla morfologicznej zasady pisowni polskiej?

Jeśli forma głębszego jest zbudowana jak wyżej opisano, to aby zachować w piśmie klarowność związków tej formy z innymi formami tego samego wyrazu lub z wyrazami należącymi do tej samej rodziny wyrazów co on (*głęboki, głębokość, głębia, głębiej*), zapisujemy ten wyraz: *głębszego*, nie: *głępszego*, choć drugi zapis bardziej odpowiada rzeczywistej wymowie z ubezdźwięcznieniem [b] przed [š]: [guempšego].

głęb-	morfem główny (rdzeń), por. <i>głęb-oki, głęb-okość</i>
-sz-	morfem słowotwórczy stopnia wyższego przymiotnika, por. <i>lep-sz-y, wyż-sz-y</i>
-ego	morfem fleksyjny dopełniacza liczby pojedynczej przymiotnika rodzaju męskiego i nijakiego, por. <i>biał-ego, niebieski-ego</i>

Słownik

alternacja

(łac. *alternare* – odmieniać) – oboczność głoskowa, wymiana głosek etymologicznie pokrewnych (por. morze : morski)

morfologia

(gr. *morphe* – kształt, forma + *lógos* – słowo, nauka) – dział gramatyki dotyczący budowy i odmiany wyrazów

Prezentacja TED

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem profesora Jana Miodka na temat zasady morfologicznej w pisowni polskiej. Podaj przykłady stosowania tej zasady w polszczyźnie.

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DNmIdwwS3>

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Morfologiczna zasada w pisowni polskiej*.

Polecenie 2

Odmień wyraz *zgraja* przez przypadki i liczby, a następnie spróbuj wydzielić końcówki fleksyjne. Na podstawie wykładu wyjaśnij, na czym polega konflikt między obowiązującą pisownią dopełniacza liczby mnogiej wyrazów typu *zgraja* a ich budową morfologiczną.

Schemat

Polecenie 1

Zapoznaj się ze schematem opisującym zastosowanie morfologicznej zasady pisowni polskiej w stosunku do wyrazów i form, w których dochodzi do ubezdźwięcznienia spółgłoski dźwięcznej. Spróbuj wypisać wady i zalety takiego rozwiązania poprawnościowego.

Polecenie 2

Zastanów się, czy znasz inne niż opisane w prezentacji zastosowania morfologicznej zasady pisowni polskiej. Jeśli tak, wymień przynajmniej jedno z tych zastosowań.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Źródło: Bruno Jaśeński, Mańifest w sprawie ortografji fonetycznej, [w:] *Jednodźwiękowa Futurystów*, Kraków 1921.

Praca domowa

Wyobraź sobie, że musisz zdecydować, czy w polszczyźnie pisanej ma obowiązywać wyłącznie zasada morfologiczna, czy wyłącznie zasada fonetyczna. Podejmij decyzję w tej sprawie i uzasadnij ją.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Jak to się pisze? Morfologiczna zasada pisowni polskiej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

II. Kształcenie językowe.

1. Pogłębianie funkcjonalnej wiedzy z zakresu nauki o języku.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Zakres rozszerzony

Teksty polecane do samokształcenia

13) Jan Miodek, Słownik ojczyzny polszczyzny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wyjaśni, czym jest zasada morfologiczna;
- wskaże przykłady stosowania tej zasady w polszczyźnie;
- omówi zastosowania morfologicznej zasady pisowni polskiej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyktando.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Jak to się pisze? Morfologiczna zasada pisowni polskiej”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj”, aby przypomnieć sobie najważniejsze zasady ortograficzne.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji. Wyjaśnienie, że zasada morfologiczna pisowni polskiej służy zachowaniu przejrzystości budowy morfologicznej wyrazu niezależnie od sposobu, w jaki ten wyraz wymawiamy.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie zapoznają się z sekcją „Prezentacja TED” i wykonują polecenie 1: Zapoznaj się z wykładem profesora Jana Miodka na temat zasady morfologicznej w pisowni polskiej. Podaj przykłady stosowania tej zasady w polszczyźnie.
2. Uczestnicy zajęć w parach zapoznają się ze schematem opisującym zastosowanie morfologicznej zasady pisowni polskiej w stosunku do wyrazów i form, w których dochodzi do ubezdźwięcznienia spółgłoski dźwięcznej. Wypisują wady i zalety takiego rozwiązania poprawnościowego.
3. Polecenie 2 oraz oba ćwiczenia z sekcji „Schemat” uczniowie wykonują indywidualnie. Chętna osoba przedstawia odpowiedzi.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel na zakończenie zajęć proponuje zabawę ortograficzną. uczniowie dzielą się na kilkuosobowe grupy, nauczyciel podaje tekst dyktanda z 1996 r. (prof. Jerzy Bralczyk, tekst dostępny na stronie Rady Języka Polskiego).
„Nieomal dziewczyna cud”
Niepowstrzymanym półszlochem przyjęła zwyciężczyni telekonkursu na spikerkę werdykt jury. Łkała co prawda nieprzesadnie, lecz niemalże bez przestanku przez półtrzeciej minuty. Nie przypadkiem triumfowała [albo: tryumfowała]. Jej nieokiełznana uroda pół-Tatarki (była Katowiczanką z Zabrze) z kasztanowatorodzawymi puklami i migdałokształtnymi oczyma była bezsprzecznie poza konkurencją. Jej wprawdzie nie najefektowniejsza, lecz zgoła docencka wiedza umożliwiła odpowiedzi na pytania na przemian o pseudo- -Nietzscheańskie teorie idylliczności i o staro-wysoko-niemieckie dialekty, przeliczanie staj na piędzie i rozróżnianie chitynowych pancerzy rohatyńców od kosmków gąsienic, a bigbitu od rock and rolla. Nieźle wypadł zanucony przez nią rockandrollowy standard. Nie darmo słyszała teraz co niemiara ochów, a dookolotka kręcili się fotoreporterzy, niedopuszczeni [albo: nie dopuszczeni] w pobliże sceny, przypominającej osobowo- -towarowy statek przetwórnicy. Na twarzy, niezszarzałej na przekór czteroipółgodzinnym ekstrasmaganiom, widać było samouzbrojenie w cierpliwość. Przed półgodziną wygrała, leczby niechybnie niepełny to był sukces, jeśliby zszargała swą superopiniją w dyktandzie.
2. Tekst ma pokazać, jak złożona jest polska ortografia oraz stanowi wyzwanie dla uczniów. Po wykonaniu zadania uczniowie wieszają swoje dyktanda w widocznym

miejscu w klasie. Nauczyciel omawia pisownię i wspólnie w klasie następuje poprawa i dopasowanie zasad do pisowni poszczególnych wyrazów.

Praca domowa:

1. Odmień wyraz *zgraja* przez przypadki i liczby, a następnie spróbuj wydzielić końcówki fleksyjne. Na podstawie wykładu z sekcji „Prezentacja TED” wyjaśnij, na czym polega konflikt między obowiązującą pisownią dopełniacza liczby mnogiej wyrazów typu *zgraja* a ich budową morfologiczną.

Materiały pomocnicze:

- *Polszczyzna na co dzień*, red. M. Bańko, Warszawa 2006.
- Jan Grzenia, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 2004.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Prezentacja TED”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.